

ERMƏNİ HİYLƏSİ

İCMA BAŞÇILARI VƏ KİLSƏ XADİMLƏRİNİN AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNƏ QARŞI SON BEŞ ƏSRDƏ TÖRƏTDİKLƏRİ FƏLAKƏTLƏR

TARİX

Məmməd SARVAN

Torpaq iddiasına ermənilərin nə vaxt düşdüklərini dəqiq demək çətinidir. Lakin orta əsr mənbələrində və sonrakı məxəzlərdə tanınmış müəlliflər dəfələrlə yazıblar ki, XV-XVI əsrlərdə kilsə xadimləri və icma başçıları öz aralarında dil taparaq geniş erməni birləşmələri yaratmışlar. Bu birləşmələr demək olar ki, bütün dünya xalqlarının üzünə erməni "pərdəsi" çəkib. Onlar Qafqaz, Rusiya, Yaxın və Orta Şərq, eləcə də bütün Avropa dövlətlərində gizlin yığıncaqlar keçirib, erməniləri necə, nə cür və hansı yolla və vəsaitlə Qafqaza toplamaq, müsəlmanlar arasında vahid erməni dövləti yaratmaq ideyası üzərində baş sındırırdılar. 1562-ci ildə Sebastiyada katolikos Mikayıl Sebast-

sinin başçılığı altında erməni birləşmələri ilk dəfə gizli yığıncaq keçirirlər. Onlar gələcəkdə öz mürdar əməllərinə nail olmaq üçün mütləq arxalarını "şirə", "pələngə" söykəməli olduqları barədə fikirləşirlər.

Elə birinci yığıncaqda ermənilər özlərinə bu işlərin icrası üçün başçı seçirlər. Bir qədər götür-qoydan sonra Abqar Toxatesinin başçılığı ilə Roma papasının yanına elçi göndərilər. Bundan 13 il sonra isə Romaya, Lvova və Venetsiyaya katolikos Tadeosun özü getməli olur. Ancaq bu səfərlərdə "elçi"lərin ümidləri boşa çıxır, hər yerdən əli boş, üzü qara qayıdılar.

XVII əsrin 40-cı illərində Venetsiya ilə Türkiyə arasında müharibə başlayır. Ermənilər bu

müharibədə Türkiyənin məğlub olması üçün dəridən-qabıqdan çıxır, hər cür hiyləyə əl atır, hətta lazım gəlsə Türkiyəyə arxadan namərdcəsinə zərbə vurmağı da planlaşdırırlar. Ancaq buna onların cəsərləri çatmadığına görə, başqa dövlətləri Türkiyənin üzərinə qaldırmağa çalışırlar. Buna çox böyük ümid bəsləyən erməni icması Murad Məhtəsi adlı birisini 1666-cı ildə Fransaya – XIV Lüdovikin yanına göndərir. Elçi Fransa kralından kömək xahiş edir və bildirir ki, əgər o, belə bir köməyə razı olarsa, ermənilər də Türkiyəyə qarşı üsyan, hətta qiyam qaldırmağa hazırdırlar. Görünür, Fransa kralı bu xahiş arxasındakı məkrli niyyəti duymuş və ermənilərin fitnəsinə uymamışdır. Adı Murad, özü erməni olan Məhtəsi Fransadan kor-peşman geri qayıtmaq məcburiyyətində qalır. Ermənilərin ümidləri bu dəfə də daşa dəyir.

Beləliklə, erməni icmasının başçıları tez-tez bir yerə toplaşaraq gizli-gizli söhbətlər edirlər. Nəhayət, yenə Avropa dövlətlərinə üz çevirirlər. 1678-ci ildə İtaliyaya ikinci dəfə nümayəndə göndərilər. Yenə katolikosu başçı qoyurlar. Katolikos Akop Cucası Gürcüstana, oradan da İstanbula qədər gəlib çıxır və orada ölür. Nümayəndə heyətinin digər üzvləri dağılır, təkcə İsrayıl Ori adlı birisi gəlib İtali-

yaya çıxır, oradan da Fransaya və Almaniya yollanır. Yalnız alman knyazlarından biri olan İohann Vilhelm İsrayıl Orinin danışıqı ümidverici olur. Çünki alman knyazı hələ erməniləri yaxşı tanımır və məkrli niyyətlərindən xəbərsizdir.

Ona görə də Vilhelm İsrayıl Oridən ermənilərin planlarını tələb edir. Tez Gürcüstana qayıdandan Ori erməni planlarını hazırlayır. 1699-cu ildə erməni mülkləri katolikos Minası da İsrayıl Oriyə qoşub yenidən Almaniya yola salırlar. İsrayıl Ori bu dəfə özge torpaqlarını (Türkiyə və Azərbaycan) ələ keçirmək üçün hazırladıqları 36 bənddən ibarət planı da özü ilə Almaniya aparır. Elə bu planla tanış olan kimi, alman knyazı İohann Vilhelm ermənilərin hiyləsini və pis niyyətini başa düşüb onları iti qovan kimi saraydan qovdurur.

Beləliklə, ermənilərin Avropada döymədikləri qapı, görmədikləri üz, eşitmədikləri söz qalmamışdı. Bütün ölkələrdə də əvvəlcə onları yaxşı qarşılamaş, söhbətlərinə diqqətlə qulaq asmışlar, ancaq məkrli niyyətlərini söyləyib, məqsədlərini açandan sonra bütün qapılar üzlərinə bağlanmışdır. Çünki Avropa dövlətlərinin heç birində elə ağılsız hökmdar olmamışdır ki, ermənilərin fitnəsinə uyub Türkiyə ilə müharibəyə girsin və onun torpaqlarını alıb ermənilərə versin.

Avropa dövlətlərinin köməyinə bel bağlayan ermənilərin bu ümidləri daşa dəyəndən sonra da onlar ruhdan düşmür, öz çirkin əməllərindən əl çəkmir, yeni arxa axtarmağa başlayırlar. Çox götür-qoydan sonra bu niyyətə gəlirlər ki, onlara Rusiyadan başqa heç bir dövlət arxa durub havadarlıq etməyəcək.

Bir faktı da yaddan çıxarmaq olmaz ki, ermənilərin himayə-

sinə ümid bəslədikləri, qüdrətinə arxalanıb "qapısına elçi göndərdikləri" dövlətlər arasında bir dənə də olsa müsəlman dövləti yoxdur. Bu, ilk nəzərdən adi görünmə də, çox əhəmiyyətli faktıdır. Çünki ermənilər kimə pənah aparırdılarsa, hər şeydən öncə, dini eyniliklərini ortaya atırdılar. Bütün hallarda katolikosun nümayəndə heyətinə qoşulub Avropa dövlətlərinə göndərilməsi də qətiyyətlə təsadüfi deyildi. Çünki Türkiyə, Azərbaycan və İran müsəlman dövlətləridir və xristian dövlətlərinin başçıları öz din qardaşlarının "dərdinə" şərik çıxıb, onları "müsəlman zülmündən" xilas etmək üçün kömək əllərini əsirməyəcək-dilər. Lakin dini eyniliyin əslində yalnız xristian Avropasını müsəlman Şərfinə qarşı qıcıqlandırmaq və acıqlandırmaq üçün düşünülüb ortaya atıldığını və bunun hiylədən başqa bir şey olmadığını Avropa dövlətlərinin başçıları gözəl bilirdilər. Son ümid yeri gündən-günə güclənən, qüdrətlənən Rusiya idi.

1699-cu ildə ermənilər Birinci Pyotra məktub yazırlar. Onlar əsas niyyətlərini gizlətməsələr də, bu dəfə bir qədər ehtiyatlı tərpənib ürəklərindən keçən puç arzuların hamısını bəri başdan açmamışdılar. Çünki onlar açıq danışmağın düşər-düşməzini artıq başa düşmüşdülər. Məktubun göndərilməsindən xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, Pyotrdan bir cavab gəlmir. Məsələn belə görünən erməni icmasının başçıları 1701-ci ilin yayında İsrayıl Orini və arximandrit Minası Birinci Pyotrun görüşünə göndərirlər. Almaniya knyazı Vilhelmə göstərilən proqramı ermənilər bir az da təkmilləşdirib rus imperatoru Birinci Pyotra təqdim edirlər. Pyotr bu proqramla yaxından tanış olur, "elçiləri" dinləyir.

Erməni "elçiləri" də yazılı təqdim etdikləri proqramdan əlavə, Azərbaycanın təbii sərvətlərlə zənginliyi, iqliminin bənzərsizliyi, Xəzər dənizinin strateji əhəmiyyəti və s. barədə ətraflı danışırlar. Qafqazda əhalinin sayı, siyasi mövqeyi, meyli haqqında da kifayət qədər məlumat verilir və sözsüz ki, bütün bunlar xristian-müsəlman münasibətləri üzərində qurulduğuna görə, birtərəflilikdən, qeyri-obyektivlikdən xali ola bilməzdi. Ermənilər üstəlik rus qoşunlarının Qafqaza hansı səmtdən və necə girəcəyini də Pyotra geniş şərh etdilər.

Birinci Pyotr Qafqazla, xüsusilə Azərbaycanla çoxdan maraqlanırdı. Məhz buna görə də ermənilərlə onun öz marağı üst-üstə düşürdü. O, aydın bilmək istəyirdi ki, Rusiya Türkiyə və Azərbaycanın üstünə yerisə, ermənilərin məqsədi nədən ibarət olacaq və Rusiya bu müharibədə nə qazanacaq. Görüş zamanı min cür hiyləyə, yaltaqlığa, tülkülüyə əl atırdılar ki, Birinci Pyotru Azərbaycan və Türkiyə ilə müharibəyə cəlb etsinlər və "ara qarışdırıb, məzhəb itəndə" fürsətdən istifadə edib arxada öz işlərini görsünlər, yəni Azərbaycanın və Türkiyənin torpaqlarını ələ keçirib illərlə arzuladıqları "Ermənistana" yaratsınlar. Lakin Pyotr çox ehtiyatla tərpənir, Türkiyəni və Azərbaycanı məhv etmək eşqilə yaşasa da, müharibəyə girməkdən çəkinir. Çünki Rusiyanın mənafeyi ona hər şeydən üstün idi. Erməniləri də küsdürməmək üçün deyir ki, isveçlərlə müharibəni qurtarmamış başqa bir dövlətlə müharibəyə girə bilməz.

(Ardı var)